

BIBLIOTEKA
SHTETIT

SH-31

K14

ISMAIL KADARE

NENTORI
I NJE
KRYEQYTETI

ROMAN

814-37
K 14

ISMAIL KADARE

NËNTORI I NJË KRYEQYTETI

R o m a n

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

«Ouaa, oooua, ouaaa. . .»
«Çfarë thotë ai, ç'lajm po jep?»
«Ka erë. S'dëgjohet asgjë.»
«Mbani vesh!»
«Oooua, ouuuu, uuuu. . .»
«S'dëgjohet asgjë.»

(Nga britmat e fshatarëve
nga një breg në tjetrin.).

KAPITULLI I PARË

Telat me antenën e Radiostacionit ata i panë për herë të parë ndaj të gdhirë. Ishte ftohtë. Në sfondin e përhimë të qiellit ato u ravijëzuan në fillim trubull, pastaj gjithmonë e më shkoqur, një grumbull vijash të drejta metalike, sipër tarracës së lagur, ca tangente e hipotenuza të nderura pa mëshirë në shi dhe sipër tyre një tufë spiralesh që synonin si shpirtra drejt qiellit.

— Ja ku është, — i pëshpëriti Javeri mu te veshi partizanit Sherif Gorenit.

— Ku?

— Ja, atje, lart.

— Aha, e shoh.

Me bisht të syrit Javeri vështroi një copë herë fytyrën e kuqërreme prej fshatari të Sherifit me ata flokë të zbërdhulur, që, të rënduar nga vesa, ngjanin tani me kashtë të lagur. Ai donte të kuptonte se ç'përshtypje do t'i bënte atij pamja e Radiostacionit, por fytyra e fshatarit kishte mbetur e ngrirë, si përpara një misteri.

Para njëzet e katër orësh njësitë i tyre kishte marrë urdhrin që, gjatë sulmit të Brigadës në bulevardin «Musolini», të pushtonte Radiostacionin. Gjatë gjithë mbasditës së djeshme dhe pastaj, pothuaj gjatë gjithë natës, njësitë, duke përparuar ngadalë midis fortinove gjermane, rrugicë më rrugicë, dhe duke lënë pas një gjurmë të përgjakur, i qe afruar brinjazi bulevardit «Musolini»,

gjersa kishte dalë më në fund në krahun e tij të majtë. Aty ishte groposur në pozicion.

— E, si të duket? — pyeti Javeri.

Sherif Gorenin ngriti supet. Në të vërtetë atij nuk do t'i mbushej mendja kurrë se ajo ndërtesë, vetëm se kishte ca tela të tendosur e të spërdredhur përsipër, mund të ishte vërtet ndërtesa më e rëndësishme në gjithë bulevardin «Musolini», siç u kishte thënë një ditë më parë komisari. Tani që po zbardhte dita, syri i Sherifit po dallonte qoshe godinash të bukura, kopshtet, xhamllëku apo shatërvanet e të cilave ngjanin edhe më të mrekullueshme, ngaqë dukeshin vetëm pjesë-pjesë. S'ka se si që kjo ndërtesë biçimsëze, vetëm për ca tela që ka sipër saj, të jetë më e rëndësishme se ato, kishte thënë me vete Sherifi, me qejf të prishur, por nejtse, komanda ua bën qejfin të gjithëve. Dil një kasolle përpara, o burra, se kjo është ndërtesa më e rëndësishme, dil një tjetër, pritni, se s'që ajo, po është kjo. Nejtse, tha ai me vete, në fund të fundit të gjitha duhen çliruar, por pse të mos na i thonë troç: kjo që keni përpara është një ahur që s'i hyn në punë askujt, megjithatë duhet marrë me sulm, sepse kështu duhet, dhe pikë. S'ka nevojë të më përrallisësh jo po është ndërtesa më e rëndësishme, jo po ka ca vlera e ca shejtanllëqe. S'më duhen mua ato. Unë për herë të parë u plagosa të një drithnik i boshatisur. Kishte atje ca misra e ca kashtë të kalbur. Asgjë tjetër. Po, vallë, mos më ra nderi mua që desh lashë kokën te një karakatinë?

— He, — ia bëri Javeri, duke treguar me kokë nga Radiostacioni, — nuk ta mbush syrin?

Sherifi e përvodhi me sy, duke u përpjekur të kuptonte nëse tjetri kishte ndër mend të tallej. Qepallat e tij të kuqërremta ishin ndezur qysh tani nga zemërimi. Mirëpo fytyra thatime, gjatuce e Javerit, me ata flokë të çelët, tepër të hollë, që dukej sikur ia kishte lëpirë kalimthi një gjuhë lope, e mbante vështrimin në një largësi përtej çdo sherri të mundshëm. Drita e kuqërreme e qepallave të Sherifit u shua sakaq.

— Të them të drejtën, s'ma mbush synë, — tha.

— Ke të drejtë, — u përgjigj Javeri, pa i hequr sytë nga largësira. — Sikur të kishte sipër ndonjë mullar, ose, për shembull, ndonjë lopë që kulloste, ndryshonte puna, por...

— Pizeveng, — shkroftëiu Sherifi.

Javeri gëlltiti të qeshurën me një zhurmë që ishte midis teshtimës dhe lezmës.

Sherifi i ktheu shpinën. Pizevengu, tha me vete, më prishi gjakun që pa gdhirë. Po ke faj vetë, or hajvan, që pleksesh me të.

Deshi ta hiqte mendjen duke vështruar përtej bulevardin «Musolini», por nga zemërimi i dukej sikur gjithë bulevardi tallazitej.

Kishte gdhirë. Mbi trotualet e shkreta vërtiteshin gjethe të thara, tepër të mëdha. Të tilla gjethe, avdalle, të rënduara nga pluhuri si nga reumatizmi, mund të gjesh vetëm në qytet, mendoi Sherifi. Ashtu si të tillë pizevengë, si Javeri, tha me vete pas pak.

Javeri e ngacmonte prej kohësh. Sa herë që kishte vendosur Sherifi të mos i fliste me gojë, aq herë e kishte kuptuar se megjithatë nuk ndahej dot prej tij. As vetë nuk e kuptonte, se me çfarë e kishte bërë për vete ky «pizeveng qyteti». Ndoshta kjo kishte filluar që nga dita e parë kur Javeri erdhi në batalion, me atë fytyrën e tij gjatuce, të verdhë dyllë e të lidhur me fasho në një mënyrë qesharake. Në të vërtetë njohja e parë e partizanëve me të porsaardhurin kishte qenë disi e jashtëzakonshme. Disa ditë më parë se ai të vinte në mal, një aeroplan i ngathët, me ca turinj të shtypur, duke fluturuar sipër katundtheve të ciknosura nga dimri, hidhte ca letra të shtypura, ku tregohej se si një komunist i ri me emrin Javer Kurti kishte vrarë xhaxhanë e vet ballist në bukë e sipër. Kur pas një jave u fol se ai ilegali i ri kishte mundur t'u ikte milicëve dhe porsa kishte mbërritur në batalion, partizanët qenë bërë kureshtarë për ta njohur. Dino Sinojmeri, komandant kompanie, për të cilin thuhej se e njihje mitologjinë greke më mirë se hatullat e shtëpisë së vet, i kishte thënë kur ia sollën në kompani: Ti, more djalë, përpara se të na vish me

këmbë nëpër tokë, na ke zbritur nga qielli si Zeusi, në formë fletushkash. Si shumë lart e ke zënë. I porsaardhuri, ngaqë s'dinte ç'të thoshte, lëvizte supet. Sherifit i ishte mbledhur një lëmsh në gjoks, kur kishte parë duart e tij të dobëta, koskëholla, që përpiqeshin të rregullonin disi fashon e shtrembëruar. Milicët e kishin rrahur keq. Po ku janë ato duar për t'i goditur, si krahë lejleku, kishte thënë me vete dhe kishte rrëmbushur sytë Sherifi. Që atëherë se si ishte lidhur me të. Herë-herë e tregonte hapur dhemshurinë e tij, mirëpo, me sa duket, pikërisht këtë gjë Javeri nuk e duronte dot dhe ndoshta një nga shkaqet që e ngacmonte, ishte tamam frika se mos Sherifi bënte ndonjë shfaqje të re dhemshurie.

Nuk do t'i flas më, kjo punë mori fund, thoshte me vete Sherifi. Kurse në një thellësi më të madhe ai i përgjigjej vetës: Do t'i flasësh që ç'ke me të, or buf. Do t'i flasësh si gjithmonë dhe ai gjithmonë do të tallet me ty dhe ti nuk do të shpëtosh kurrë prej tij.

Gjithmonë, përsëriti ai me trishtim. Kur Javeri kishte gjetur kohën ta ngacmonte, një ditë më parë, dhe pikërisht në çastin kritik, kur po kalonin nëpër sheshin e qendrës, nën plumbat e gjermanëve, kjo do të thoshte se ai do ta bënte këtë gjithmonë.

Sherifit i erdhi ndër mend mbasditja e djeshme. Ishte vërtet një mbasdite skëterre. Kishin disa ditë që luftonin brenda në qytet, kishin marrë me sulm lloj-lloj ndërtesash, hotele, kinema, depo mallrash, por ishte hera e parë që po i afroheshin qendrës së kryeqytetit. Kishte ditë që fjala «qendër» shqiptohej nga të gjithë në një mënyrë të veçantë. Ajo fjalë provokonte në trurin e Sherifit gjithfarë përfytyrimesh kaotike. Ku është, ku? pyeste ai herë pas here. Është më tutje, më larg, i përgjigjeshin dhe, siç ndodh gjithmonë me gjërat që fillojnë e zhvendosen para teje (Sherifit i dukej se qendra ikte dhe ikte gjithmonë prej tij), përfytyrimi për të sa vinte dhe bëhej më i rafinuar. Por në mbasditën e djeshme, tamam në çastin kur porsa e kishin kapërcyer një udhëkryq nën një breshëri predhash të paparë ndonjëherë, Javeri që zvaritej përbri tij, bashkë me pushkën e rëndë

antitank, që e tërhiqte branazi përtokë, i kishte pëshpërritur: Ja qendra. Ku, ku, kishte thirrur si nëpër gjumë Sherifi, dhe Javeri i kishte treguar me kokë përpara. Ishte një shesh i madh, jashtëzakonisht i madh, i rrethuar nga ndërtesa masive, me dekoracione të rënda, me dyer të zeza metalike dhe me koka statujash të gdhendura nëpër qoshe. Ato janë pallatet e ministrive, i shpjegonte Javeri, kurse më tutje, ajo ngrehina e madhe përballë është Bashkia, dhe nga e majta, e sheh atë pallatin e kuq, me kangjella të hekurta, është Banka e Shtetit. Të tjerat Sherifi i kuptonte vetë. Në skajet e sheshit dukeshin fortino gjermane. Në mes, një tank i ngulur në tokë rrotullonte kullën e tij të çeliktë me grykën e gjatë të topit në të gjitha drejtimet. Tanku ngjante si një ulok i tmerrshëm pa këmbë. Sheshi dukej edhe më i gjerë, ngaqë ishte i shkretë. Herë pas here mbi atë sipërfaqe betoni gri, nga të çarat ngërdheshëse të fortinove fluturonin predha dhe plumba si një erë vdekjeje mbi një shkretëtirë. Njësitë partizan duhej të kapërcente përtej, duke u zvaritur nëpër skajin juglindor të sheshit, për të dalë në një rrugë paralel me bulevardin «Musolini». Ishte pikërisht skaji që në atë çast goditej më dendur prej gjermanëve, që, siç dukej, e kishin diktuar lëvizjen e njësitit. Në një rast tjetër njësitë do të përpiquej të groposej, por përreth kishte vetëm beton dhe asfalt dhe, veç kësaj, urdhri ishte që njësitë të përparonte me çdo kusht në drejtim të bulevardit «Musolini». Breshëria e predhave sa vente dendësohej, gjersa erdhi një çast dhe ajo u shndërrua në një shi skëterre. Megjithatë kishte edhe më keq, mund të arrinin tanket, prandaj komandanti dha urdhër të fillonte lëvizja për të kapërcyer matanë. Ata filluan të zvariteshin në një vijë zigzage, duke u përpjekur të shfrytëzonin si mbrojtje rrethojën granitike të një shatërvani dhe pedestalin e një monumenti. Në të vërtetë ato ishin larg, por megjithatë herë pas here mbulonin pamjen e fortinove dhe të tankut.

Sherifi zvaritej përbri Javerit, duke tërhequr pas vetes mitralozin e rëndë. Në mënyrë mekanike, si të komanduar nga një sustë, ata ulnin ritmikisht kokat, si për

të lejuar kalimin e plumbave përbri. Sherifi ndiente poshtë trupit, dhe sidomos në bërrylat, betonin e fortë të sheshit. Në kokën e tij mendimet ishin të thjeshtuara dhe të ngathëta. Po kalojmë nëpër qendër, tha ai me vete dy-tri herë si për t'i mbushur mendjen vetes se kjo ishte e vërtetë. Në një çast iu duk se kjo rrafshirë e pamëshirshme, e rrethuar me bareliefe, kangjella dhe porta të hekurta ndërtesash qeveritare, ishte vetë shpina e shtetit, mbi të cilën tani ai po zvaritej. Ata ishin në qendër, pra midis shtetit dhe, si ndëshkim për këtë, si ndëshkim që kishin guxuar të shkelnin në vendin e ndaluar, që rrëfejnë përrallat e shtrigave, ata po kositeshin nga vdekja. Jemi midis shtetit, tha ai me vete. Asnjëherë në kokën e tij kjo fjalë nuk kishte dalë kaq shkoqur nga mbretëria e abstraksionit për të marrë me shpejtësi formën konkrete të një rrafshi të lëmuar, mbi të cilin era e ngrirë dimërore zvariste copëra afishesh nga shfaqjet e fundit të një rendi, urdhra qeverish, orare tashmë të vdekura, lajmërimi për shtetrrëthim. Për një çast vështrimi i kapi statujën, që ngjante me një të marrë të verbër, që s'gjente dot rrugën për të dalë nga kjo batërdi. Është statujta e një matufi pa vlerë, i kishte thënë pak përpara Javeri. «U vra Beluli», tha dikush pas tij. Sherifi kafshoi buzën e poshtme. Një copë herë u bë petë me tokën, pastaj u zvarit më tutje. U rrotullua me shpejtësi në brinjë për të kapërcyer një gjysmë metër vend që, kushedi pse, iu duk se ishte fare i zbuluar. Gjatë rrotullimit, për një sekondë, i zunë sytë sipër kokës një orë të madhe që varej ogurzeze midis qiellit. Iu kujtua se në shesh kishte një orë. A është e mundur që ajo të punojë midis këtij ferri, pyeti veten. Është e mundur, mendoi. «Sahati duhet të punojë gjithmonë, — thoshte gjyshja e tij, — sepse secili ka kohën e tij për të jetuar dhe kohën e tij për të vdekur». Ku dreqin ma zuri syri atë orë?, mendoi. Iu duk se ajo rrinte e varur mbi atë shesh për të matur sekondat e jetës së tyre. Ora ime, tha ai me vete, si i mpirë. Mos po bie ora ime? Por në çast e dëboi atë mendim dhe u shty përpara. «U vra Fredi», tha një zë përbri. Ah, ia bëri Sherifi me vete, shesh i mallëkuar! Gjys-

mëtanku rrotullonte pa pushim kullën e tij të hekurt. Sherifit i shkoi nëpër mend se, sikur të ishte një tank tamam, ai do të dukej ndoshta më pak i tmerrshëm se kështu siç ishte, ulok, i kruspullosur në vend si nga një damblla. Në fshatin e tyre tregonin për një ulok të tillë, një farë Tosun agai, që ishte bërë kob i farefisit, sepse, ashtu i ngujuar në tokë siç ishte, i urdhëronte dhe i torturonte të gjithë, duke tundur vazhdimisht me kërcënim një shkop të gjatë plot me mbishkrime turke.

Sherifi u zvarit më tej. Përbri tij dalloi profilin e bryllët të Teutës. Kujdes, Teuta, tha me vete. Ai vuri faqen e majtë pothuaj puq me tokën, sepse kështu i dukej se zvogëlonte lartësinë e kokës. Syri i tij i djalhtë pa përsëri statujën. Ndërsa herën e parë i qe dukur sikur ajo po largohej prej tyre, tani iu duk se po avitej. Ishte tamam një i marrë me rroba bronci. Tani veshi i Sherifit dallonte breshëritë e shkurtra, të shpeshta të fortinove, nga e shtimja e rëndë, pak më e rrallë e qenies së kobshme gjysmatank-gjysmabunker. Shtjer, Tosun aga, shtjer, qen bir qeni, murmuriti Sherifi, duke kërcëllitur dhëmbët. Një forcë e padukshme u mëshonte brrylave, qafës, gjithë trungut të tij, për të shtrënguar muskujt e për t'u zvaritur në drejtim të ulokut, mirëpo urdhri ishte i prerë: asnjë nga partizanët e njësitit, në çfarëdo rrethane qoftë, nuk do të sulmonte fortinot e sheshit e sidomos tankun. Detyra e njësitit ishte të pushtonte Radio-stacionin dhe të gjitha forcat e tij duhej t'i ruante për këtë. Veç kësaj, shumë partizanë që ishin përpjekur të sulmonin gjysmëtankun, ishin vrarë prej tij, prandaj pritej të vinin skuadra speciale të stërvitura posaçërisht për këtë punë, që ta shkullnin që andej përbindshin. Sherifi dalloi prapë Teutën që zvaritej pak përpara tij. Tregonin se Tosun agai, përpara se të vdiste, kishte vrarë një nga nuset e shtëpisë. Kjo kishte ndodhur në fund fare, në prag të vdekjes, kur atij s'para i bindeshin më, dhe ai e kishte joshur nusen pranë me zë të ëmbël, pastaj, kur ajo i qe afruar aq sa ta arrinte shkopi, e kishte goditur me të dhe e kishte lënë të vdekur në vend. Kujdes, Teutë, përsëriti me vete Sherifi.